

Agnieszka KANIA*

Rola ustawowych wskazań sądowego wymiaru kary w kontekście praw jednostki karanej

Wstęp

Celem artykułu jest próba oceny praktycznej przydatności ustawowych wskazań sądowego wymiaru kary, a w szczególności ustalenie ich znaczenia w procesie kształtowania swobodnego ideału (pożądanego tak jednostkowo, jak ogólnospołecznie) w postaci kary sprawiedliwej.

W charakterze ogólniejszej refleksji należałoby na wstępie zaznaczyć, iż choć jednym z podstawowych warunków w procesie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa pozostaje: „[...] orzekanie kar (środków) odbieranych jako reakcja sprawiedliwa”¹, to w istocie niesłabnącą popularnością cieszy się wypowiedź M. Szerera, w której autor ten – w pewnym sensie złowroźnie – przestrzegając, że: „Sprawiedliwość to wspaniałe zawołanie, póki pozostaje nieruchoma na swym wyniosłym cokole ideowym, ale gdy chcesz sprowadzić ją stamtąd na ziemię i dać jej praktyczną misję regulowania stosunków międzyludzkich – okazuje się, że brak zgody na jedno jej znaczenie”². Z niniejszym stwierdzeniem koresponduje zatem pewien paradoks, w kontekście którego dostrzega się, że choć (biblijnie ujmując) bardzo silne okazuje się ogólnoludzkie „pragnienie i łaknienie

* Dr Agnieszka Kania – adiunkt w Katedrze Prawa Karnego i Postępowania Karnego, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Zielonogórskiego.

¹ *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniem*, Warszawa 1997, s. 153. Zob. także wyrok WSA w Łodzi z dnia 26 lutego 2009 r., III SA/Łd 401/08, LEX nr 686509; wyrok SN z dnia 21 czerwca 2007 r., SNO 34/07, LEX nr 471815.

² M. Szerer, *Problematyka społecznego oddziaływania kary*, „Państwo i Prawo” 1974, nr 5, s. 19.

sprawiedliwości”³, to jednocześnie istnieje poważny dylemat z niezawodnym, czy też w pełni uniwersalnym, dookreśleniem, czym jest zaakcentowana tutaj sprawiedliwość i na czym polega stosowanie się do jej wymogów. Wydaje się, że podniesiony tutaj problem aktualizuje się w pełni na płaszczyźnie sądowego wymiaru kary⁴.

Ustawowe wskazania sądowego wymiaru kary – klasyfikacja

Wspomniany proces sądowego wymiaru kary stanowi jedno z trudniejszych zadań w praktyce stosowania norm prawa karnego, którego nie sposób sprowadzić zwłaszcza do prostego działania arytmetycznego. Przyjmując, że skoro sądowy wymiar kary stanowi w istocie wypadkową wielu czynników, to w rezultacie należałoby dopowiedzieć, iż sąd, przy podejmowaniu decyzji o zastosowaniu określonego rodzaju konsekwencji karnoprawnych, nie może postępować schematycznie czy wręcz szablonowo. Stosowaną zaś wskazówkę – przynajmniej *prima facie* – powinny w tym zakresie stanowić ustawowe wskazania sądowego wymiaru kary⁵.

Zasygnalizowane powyżej normatywne uwarunkowania sądowego wymiaru kary posiadają zaś wyraźnie niejednolity charakter. W przekonaniu tym utwierdza – ogólnie aprobowany – podstawowy (choć daleki od jednomyślności⁶) podział ustawowych wskazań sądowego wymiaru kary, pozwalający na wyróżnienie jego zasad oraz dyrektyw. Wspomniane zasady o rodowodzie *stricte* prawnokarnym, ale również konstytucyjnym oraz prawnomiędzynarodowym⁷, są najczęściej definiowane jako: „[...] idee kształtujące dany system, które mają znaczenie normatywne w tym sensie, że regulują one sposób rozstrzygania kwestii związanych ze stosowaniem przepisów o orzekaniu kar i środków karnych”⁸. Z kolei mianem dyrektyw

³ Mt 5, 6.

⁴ Zob. J. Królikowska, J. Utrat-Milecki, *Sprawiedliwość w sędziowskim wymiarze kary*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, t. XLIII, s. 301.

⁵ Ustawa Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r., t.j. z dnia 20 lipca 2018 r., Dz.U. z 2018 r., poz. 1600 ze zm. (cyt. dalej jako k.k.).

⁶ W rozbieżnościach tych utwierdzają zgoła odmienne poglądy, jakie w tym zakresie zaprezentowano w literaturze przedmiotu. Zob. m.in.: K. Buchała, [w:] K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny. Komentarz do art. 1–116 kodeksu karnego*, Kraków 2001, s. 417; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2015, s. 195; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2007, s. 481; Z. Sienkiewicz, [w:] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2012, s. 402; W. Wróbel, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1: *Komentarz do art. 1–116 K.K.*, red. A. Zoll, Warszawa 2007, s. 690.

⁷ Zob. J. Giezek, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2007, s. 387–388.

⁸ A. Marek, *Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 1997, s. 322; V. Konarska-Wrzosek, *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Toruń 2002, s. 50–51.

sądowego wymiaru kary określa się zawarte w ustawie wskazania, którymi sąd ma obowiązek kierować się przy wymiarze przewidzianych w kodeksie środków reakcji prawnokarnej⁹. Zgodnie z utrwalonym poglądem doktryny wspomniane dyrektywy dzielą się na dyrektywy ogólne oraz dyrektywy szczególne. Pierwsze z nich odnoszą się do: „[...] wszystkich sądzonych sprawców, wszystkich rodzajów przestępstw a ponadto [...] wszystkich kar i środków karnych przewidzianych w danym systemie prawa”¹⁰. Natomiast dyrektywy szczególne są uwzględniane tylko w niektórych przypadkach. Wymienione tutaj wskazania kształtujące sądowy wymiar kary uzupełniają ponadto kodeksowe okoliczności, zawarte w art. 53 § 2 k.k. Ich znamieną cechą pozostaje otwarty katalog, a zwłaszcza niejednoznaczne oblicze, które skutkuje tym, że jedynie w konkretnie rozstrzyganej sprawie mogą one przemawiać na korzyść bądź na niekorzyść sprawcy¹¹.

Rola ustawowych wskazań sądowego wymiaru kary w procesie orzekania kary sprawiedliwej

Traktowanie ustawowych wskazań sądowego wymiaru kary, jako podstawowych determinantów odpowiedzialnych za prawidłowe ukształtowanie orzekanej wobec sprawcy sankcji, nakazywałoby przyjąć, że ich uwzględnienie w tym procesie nie może sprowadzać się do prostego recypowania właściwych im sformułowań kodeksowych, „ukutych frazesów” pozostających jedynie „[...] refrenem, który sływa spod pióra bez żadnego wysiłku myślowego autora uzasadnienia i jest po prostu osłonięciem faktu, że kara była wymierzona »na wyczucie sędziowskie«”¹². Realia konkretnej sprawy karnej powinny bowiem stanowić zasadniczą materię wypełniającą kodeksowe zwroty, pozwalając w konsekwencji m.in. jednostce karanej na zrozumienie, dlaczego taka, a nie inna kara musi zostać wymierzona. Wobec powyższego za niewystarczające należałoby tym samym uznać proste, bezrefleksyjne przytaczanie kodeksowych postanowień, do których uwzględnienia ustawodawca zobowiązał sąd na gruncie odpowiednich przepisów kodeksu karnego. Z powyższego wynika zatem, że sądy powinny odnieść się do ustawowych dyrektyw i innych wskazań decydujących o wyborze kary na tle okoliczności sprawy i na podstawie ich treści wyjaśnić, dlaczego zastosowano określone instytucje prawnokarne bądź ich nie zastosowano, a także przekonująco uzasadnić, dlaczego za sprawiedliwą

⁹ V. Konarska-Wrzosek, *op. cit.*, s. 73.

¹⁰ *Ibidem*, s. 73–74.

¹¹ V. Konarska-Wrzosek, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2017, s. 421.

¹² M. Szerer, *Karanie a humanizm*, Warszawa 1964, s. 144.

uznano karę w takim, a nie innym wymiarze¹³. Eksponując w tym miejscu również samą wartość argumentacji sędziowskiej, warto bowiem podkreślić, że skoro kara ma być sprawiedliwa, to owa sprawiedliwość nie może być uzasadniona wyłącznie formalnym uprawnieniem sądu do jej wymierzania. Takie podejście – jak wskazywano w piśmiennictwie – stanowiłoby bowiem wprost przejaw formalizmu biurokratycznego¹⁴.

Mając na uwadze powyższe rozważania, a także prezentowany w judykaturze pogląd, iż: „Orzekanie o karze ma charakter indywidualny i jest procesem do pewnego stopnia subiektywnym, obejmującym dokonanie wyboru i zastosowanie odpowiedniej represji karnej właściwej dla konkretnej sytuacji i konkretnego sprawcy”¹⁵ należałoby w rezultacie postawić pytanie, czy kierowanie się przez sądy ustawowymi wskazaniem wymiaru kary zagwarantuje, że sprawcy zostanie wymierzona sprawiedliwa kara? Podniesiony tutaj problem staje się szczególnie doniosły zwłaszcza z powodu ogólnie dostrzeganych trudności, jakie wiążą się z przełożeniem sensu wspomnianej grupy przepisów na konkretny rodzaj i rozmiar kary¹⁶. Próba „przetaryfikowania” ustawowych wskazań wymiaru kary na język praktyki okazuje się *de facto* nadal niezwykle skomplikowanym procesem, co w rezultacie skłaniałoby do wniosku, iż – pomimo narosłej wokół tych regulacji „tkanki interpretacyjnej” – trudno rozproszyć podejrzenia, że również obowiązujące w tym zakresie postanowienia, wynikające z przepisów kodeksu karnego, nie uwolniły się (pomimo „przebrania w nowe szaty”) od niemal prozaicznego stwierdzenia, że: „[...] król (wymiar kary) jest nagi”¹⁷.

W tym pesymistycznym przeświadczeniu, w którym w istocie zawarto wątpliwość co do praktycznej roli ustawowych wskazań sądowego wymiaru kary, utwierdzają dodatkowo badania empiryczne poświęcone roli postaw oceniających sędziego w tym procesie. Na ich podstawie wysunięto bowiem wniosek, w którym *in genere* przestrzegano przed zbyt pochopnym oraz entuzjastycznym przecenianiem praktycznego znaczenia kodekso-

¹³ Wyrok SA w Krakowie z dnia 9 listopada 2006 r., II AKa 161/06, KZS 2007, nr 1, poz. 48. Na temat wartości uzasadnień wyroków zob. m.in.: wyrok SA we Wrocławiu z dnia 29 grudnia 2016 r., II AKa 348/16, LEX nr 2196230; zob. także postanowienie SN z dnia 6 lipca 2006 r., IV KK 174/06, LEX nr 323275; wyrok SN z dnia 4 listopada 1998 r., V KKN 473/98, OSNKW 1998, nr 11–12, poz. 62, a także uchwałę Zgromadzenia Ogólnego SN z dnia 15 lipca 1974 r., KwPr 2/74, OSNC 1974, nr 12, poz. 203.

¹⁴ E. Łętowska, *Bariery naszego myślenia o prawie w perspektywie integracji z Europą*, „Państwo i Prawo” 1996, nr 4–5, s. 53. Zob. także D. Gil, *Postępowanie w sprawach z oskarżenia prywatnego w polskim procesie karnym*, Warszawa 2011, s. 267.

¹⁵ Wyrok SA w Warszawie z dnia 8 czerwca 2016 r., II AKa 75/16, LEX nr 2171292; zob. także wyrok SO w Łodzi z dnia 8 marca 2016 r., V Ka 1409/15, LEX nr 2130673.

¹⁶ P. Albrecht, *Aktualne kierunki rozwoju wymiaru kar w prawie szwajcarskim*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1999, nr 2, s. 89.

¹⁷ A. Krukowski, *Dwugłós – pod wspólnym tytułem. Recenzja pracy T. Kaczmarka – Ogólne dyrektywy sądowego wymiaru kary w teorii i praktyce sądowej*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badań Prawa Sądowego” 1983, nr 16, s. 286.

wych wskazań, rządzących sądowym wymiarem kary¹⁸. Jak przekonywał bowiem T. Kaczmarek w konfrontacji z rzeczywistością komentowane regulacje stanowią: „[...] najczęściej mistyfikację służącą do podtrzymywania złudzeń, że racjonalizowanie kary następować może ściśle wedle przyjętych przez ustawę paradygmatów, w sposób całkowicie niezależny od autonomicznych dyspozycji sędziego do uwzględniania innych zespołów wartości i ich preferencji, wynikających z własnych postaw oceniających”¹⁹. Oznaczałoby to więc, że choć od sędziego (a precyzując – sądu) w momencie orzekania oczekuje się swoistego wyizolowania od „samego siebie”, a tym samym zachowania pełnego dystansu wobec posiadanego doświadczenia życiowego oraz od indywidualnych przekonań względem panującego układu stosunków społecznych (czyli – innymi słowy – modelowej samoalienacji²⁰), to jednak w praktyce forsowane „uwolnienie się” od własnych upodobań i przemyśleń pozostaje nierzadko w sferze iluzji.

Zakończenie

Przedstawione w niniejszym opracowaniu najważniejsze trudności powiązane integralnie z transpozycją ustawowych wskazań wymiaru kary na płaszczyznę stosowania prawa, nakazują z pewnym dystansem spojrzeć na ich rzeczywistość – *de facto* ograniczoną – rolę, jaką mogą odegrać w ramach niniejszego procesu. Z jednej strony dostrzega się bowiem szereg kontrowersji interpretacyjnych dotyczących *stricte* praktycznej możliwości wykorzystania normatywnych uwarunkowań sądowego wymiaru kary, a z drugiej strony – towarzyszące temu (choć nierzadko kamuflowane) sytuacje, w których sąd wymierzający karę będzie *de facto* sięgał do nieformalnego taryfikatora w postaci swojej wiedzy, doświadczenia życiowego, zawodowego²¹, a w konsekwencji własnego katalogu wartości i preferencji. Odwoływanie się do tego rodzaju pozanormatywnych „racjonalizacji” karania na-

¹⁸ T. Kaczmarek, *Ogólne dyrektywy wymiaru kary w teorii i praktyce sądowej*, Wrocław 1980, s. 13–14; *idem*, *Sądowy wymiar kary wobec kobiet (uwagi na marginesie książki Janiny Błachut)*, „Państwo i Prawo” 1989, nr 10, s. 125 i nast.; J. Giezek, *Okoliczności wpływające na sędziowski wymiar kary*, Wrocław 1989, s. 40; B. Wróblewski, *Sprawność i prawnicza kultura umysłowa sędziów karnych*, Wilno 1939, s. 16; B. Wróblewski, W. Świda, *Sędziowski wymiar kary w Rzeczypospolitej Polskiej. Ankieta*, Wilno 1939, s. 467; J. Błachut, *Sądowy wymiar kary wobec kobiet*, Kraków 1988, s. 149 i nast.; I. Hayduk-Hawrylak, *Karzący miecz Temidy. Rozważania o roli sędziego w procesie karnym*, [w:] *Współczesne tendencje w rozwoju procesu karnego z perspektywy dogmatyki oraz teorii i filozofii prawa*, red. J. Skorupka i I. Hayduk-Hawrylak, Warszawa 2011, s. 162; zob. także H.J. Albrecht, *Wymiar kary za ciężkie przestępstwa*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1989, Sectio G, vol. XXXVI, s. 88.

¹⁹ T. Kaczmarek, *O pozytywnej prewencji ogólnej w ujęciu projektu kodeksu karnego*, „Palestra” 1995, nr 3–4, s. 63 i nast.

²⁰ W. Jasiński, *Bezstronność sądu i jej gwarancje w polskim procesie karnym*, Warszawa 2009, s. 134.

²¹ Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 20 grudnia 2012 r., II AKa 110/12, Legalis nr 1023868.

kazywałyoby jednakże postawić w tym miejscu pytanie: Czy kształtowany w opisanych realiach wymiar kary, nieznajdujący żadnego wsparcia w przepisach prawnych, nie pozostawałoby wszak w sprzeczności: „[...] z elementarnym poczuciem sprawiedliwości i równości wszystkich wobec prawa”²²?

Bibliografia

- Albrecht H.J., *Wymiar kary za ciężkie przestępstwa*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio G, 1989, vol. XXXVI.
- Albrecht P., *Aktualne kierunki rozwoju wymiaru kar w prawie szwajcarskim*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1999, nr 2.
- Błachut J., *Sądowy wymiar kary wobec kobiet*, Kraków 1988.
- Buchała K., [w:] K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny. Komentarz do art. 1–116 kodeksu karnego*, Kraków 2001.
- Domańska-Szerel J., *Postępowanie odwoławcze*, [w:] *Sąd dla obywatela – alternatywne rozwiązywanie sporów i rola sądów karnych*, red. A. Adamska-Gallant, J. Przygucki, Warszawa 2010.
- Gardocki L., *Naprawdę jesteśmy trzecią władzą*, Warszawa 2008.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2015.
- Giezek J., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2007.
- Giezek J., *Okoliczności wpływające na sędziowski wymiar kary*, Wrocław 1989.
- Gil D., *Postępowanie w sprawach z oskarżenia prywatnego w polskim procesie karnym*, Warszawa 2011.
- Hayduk-Hawrylak I., *Karzący miecz Temidy. Rozważania o roli sędziego w procesie karnym*, [w:] *Współczesne tendencje w rozwoju procesu karnego z perspektywy dogmatyki oraz teorii i filozofii prawa*, red. J. Skorupka i I. Hayduk-Hawrylak, Warszawa 2011.
- Jasiński W., *Bezstronność sądu i jej gwarancje w polskim procesie karnym*, Warszawa 2009.
- Kaczmarek T., *O pozytywnej prewencji ogólnej w ujęciu projektu kodeksu karnego*, „Palestra” 1995, nr 3–4.
- Kaczmarek T., *Ogólne dyrektywy wymiaru kary w teorii i praktyce sądowej*, Wrocław 1980.
- Kaczmarek T., *Sądowy wymiar kary wobec kobiet (uwagi na marginesie książki Janiny Błachut)*, „Państwo i Prawo” 1989, nr 10.
- Konarska-Wrzosek V., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2017.
- Konarska-Wrzosek V., *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Toruń 2002.
- Królikowska J., Utrat-Milecki J., *Sprawiedliwość w sędziowskim wymiarze kary*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, t. XLIII.
- Krukowski A., *Dwugłós – pod wspólnym tytułem. Recenzja pracy T. Kaczmarka – Ogólne dyrektywy sądowego wymiaru kary w teorii i praktyce sądowej*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badań Prawa Sądowego” 1983, nr 16.
- Łętowska E., *Bariery naszego myślenia o prawie w perspektywie integracji z Europą*, „Państwo i Prawo” 1996, nr 4–5.
- Marek A., *Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 1997.
- Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniem*, Warszawa 1997.
- Sienkiewicz Z., [w:] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2012.

²² Zob. Wyrok SA w Lublinie z dnia 30 maja 2000 r., II AKa 89/00, Legalis nr 52151; zob. także L. Gardocki, *Naprawdę jesteśmy trzecią władzą*, Warszawa 2008, s. 63 i 113–114; J. Domańska-Szerel, *Postępowanie odwoławcze*, [w:] *Sąd dla obywatela – alternatywne rozwiązywanie sporów i rola sądów karnych*, red. A. Adamska-Gallant, J. Przygucki, Warszawa 2010, s. 76–77.

- Szerer M., *Karanie a humanizm*, Warszawa 1964.
- Szerer M., *Problematyka społecznego oddziaływania kary*, „Państwo i Prawo” 1974, z. 5.
- Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2007.
- Wróbel W., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1: *Komentarz do art. 1–116 K.K.*, red. A. Zoll, Warszawa 2007.
- Wróblewski B., *Sprawność i prawnicza kultura umysłowa sędziów karnych*, Wilno 1939.
- Wróblewski B., Świda W., *Sędziowski wymiar kary w Rzeczypospolitej Polskiej. Ankieta*, Wilno 1939.

Akty prawne

- Ustawa Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r., tj. z 20 lipca 2018 r., Dz.U. z 2018 r., poz. 1600 ze zm.

Orzecznictwo

- Postanowienie SN z dnia 6 lipca 2006 r., IV KK 174/06, LEX nr 323275.
- Uchwała Zgromadzenia Ogólnego SN z dnia 15 lipca 1974 r., KwPr 2/74, OSNC 1974, nr 12, poz. 203.
- Wyrok SA w Lublinie z dnia 30 maja 2000 r., II AKa 89/00, Legalis nr 52151.
- Wyrok SA w Krakowie z dnia 9 listopada 2006 r., II AKa 161/06, KZS 2007, nr 1, poz. 48.
- Wyrok SA w Rzeszowie z dnia 20 grudnia 2012 r., II AKa 110/12, Legalis nr 1023868.
- Wyrok SA w Warszawie z dnia 8 czerwca 2016 r., II AKa 75/16, LEX nr 2171292.
- Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 29 grudnia 2016 r., II AKa 348/16, LEX nr 2196230.
- Wyrok SN z dnia 4 listopada 1998 r., V KKN 473/98, OSNKW 1998, nr 11–12, poz. 62.
- Wyrok SN z dnia 21 czerwca 2007 r., SNO 34/07, LEX nr 471815.
- Wyrok SO w Łodzi z dnia 8 marca 2016 r., V Ka 1409/15, LEX nr 2130673.
- Wyrok WSA w Łodzi z dnia 26 lutego 2009 r., III SA/Łd 401/08, LEX nr 686509.

THE ROLE OF STATUTORY INDICATIONS OF JUDICIAL SENTENCING IN THE CONTEXT OF THE RIGHTS OF A CONVICTED INDIVIDUAL

Abstract: The aim of the article is to determine whether statutory indications of sentencing enable the court – and if they do, to what extent – to make the correct choice with regard to the type of sentence. The analysis leads to the conclusion that although the normative presence of the said regulations prevents the courts from exceeding their discretion, their practical usefulness is highly doubtful. An attempt to translate the meaning of the said provisions to the specific type of sentence turns out to be an extremely complex process. Additionally, there are controversies regarding empirically confirmed cases when during sentencing judges make reference to an informal penalty classification in the form of their personal knowledge or life and work experience.

Keywords: JUDICIAL SENTENCING, PROTECTION OF THE INDIVIDUAL IN CRIMINAL PROCEEDINGS, JUST PUNISHMENT